

УДК 343.77

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.3/25>**Назимко Є.С.**

Донецький державний університет внутрішніх справ

Семенішина-Фіголь Б.М.

Донецький державний університет внутрішніх справ

Пономарьова Т.І.

Донецький державний університет внутрішніх справ

КОРУПЦІЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА, ЩО ВПЛИВАЄ НА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються окремі детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля в Україні. Вказується, що неможливо запобігти кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері земельних відносин, не вивчивши їх природу, сутність, закономірності розвитку, причини, що їх відтворюють та негативні наслідки. Успішне проведення запобіжної роботи можливе лише на основі науково обґрунтованих уявлень про причини злочинності, глибокого розкриття умов, з якими пов'язана злочинність у тій чи іншій сфері. Звертається увага на тісний взаємозв'язок між кримінальними правопорушеннями проти довкілля та корупційними протиправними діяннями. Нинішня антикорупційна діяльність Української держави не адекватна сучасному стану корупції. Вона зводиться до маніпулювання змінами в законодавстві (що має вигляд його вдосконалення) й хаотичних дій із «вдосконалення» інституцій кримінальної юстиції (правоохоронних органів). Уже досить тривалий досвід такої протидії в Україні свідчить про її малу результативність. Аналіз практики протидії корупції в Україні показує, що вона не заснована на адекватних уявленнях про причини та ключові проблеми поширення корупції, чільне місце серед яких посідають недоліки організаційно-управлінської діяльності. Зазначається, що необхідною умовою, яка дозволить скоординувати сферу земельних відносин на державному рівні, є закріплення за підрозділами Держгеокадастру України повноважень розпорядження землями, які розташовуються поза населеними пунктами. Визначення органу, який відповідатиме за відведення земельної ділянки, є одним із важливих важелів подолання економічної та екологічної кризи в державі, вдосконалення системи управління у сфері використання та охорони земельних ресурсів, унеможливлення здійснення порушень, зловживань, корупції.

Ключові слова: службові особи, корупція, кримінальні правопорушення проти довкілля, земельні відносини, кримінальне правопорушення, кримінальне законодавство, економічна та екологічна криза, організаційно-управлінська діяльність.

Постановка проблеми. Феномен криміналізації суспільства на початку ХХІ століття є одним з визначальних у процесі загальноцивілізаційного розвитку, вносячи до нього корективи, що ставлять під сумнів етичну основу багатьох державних та міждержавних конгломератів, окремих елементів позитивного права, руйнують моральний фундамент як базовий, вітальний елемент колективної безпеки окремого суспільства й людства в цілому. Кримінальна загроза сьогодні стоїть в одному ряду з екологічною серед найбільш суттєвих чинників обструкції виживання і розвитку біологічного виду *homo sapiens*. У зв'язку з цим одним із першочергових завдань наукового співтовариства видається всебічне вивчення детермінаційного

комплексу злочинності й вироблення на цій підставі ефективних, сучасних, системних та перспективних заходів запобігання [1, с. 114]. Тому запобігання злочинам у будь-якій сфері пов'язано із з'ясуванням джерел злочинів та інших правопорушень.

Метою дослідження є визначення основних детермінант кримінальних правопорушень проти довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду кримінальних правопорушень проти довкілля присвятили свої праці такі учені як: О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, Є.О. Письменський, С.С. Вітвіцький та інші. Водночас, окремі проблемні аспекти залишилися не вирішеними.

Викладення основного матеріалу. Неможливо запобігти кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері земельних відносин, не вивчивши їх природу, сутність, закономірності розвитку, причини, що їх відтворюють та негативні наслідки. Успішне проведення запобіжної роботи можливе лише на основі науково обґрунтованих уявлень про причини злочинності, глибокого розкриття умов, з якими пов'язана злочинність у тій чи іншій сфері.

Причинність у кримінології ніколи не реалізується в «чистому» вигляді, звільненому від присутності інших форм зв'язку, і тільки абстрактно може бути відділена від них. Однак така абстракція може бути плідною й ефективною, оскільки допомагає розкрити причинність кримінальних явищ як основи, на якій ґрунтується вся система соціальних явищ. Але коли причинний зв'язок розкритий, ми повинні знову повернутися до цілісної картини криміногенності, тобто впровадити вивчення причин у складну мережу взаємозалежностей. Усі форми причинного і функціонального зв'язку охоплюються одним поняттям детермінації. Детермінація – вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок та причинну зумовленість усіх явищ. Вона протистоїть індетермінізму, котрий заперечує загальний характер причинності. Дійсно, причинність у кримінології ніколи не реалізується в «чистому» вигляді, звільненому від присутності інших форм зв'язку, і тільки абстрактно має можливість відокремитися від них. Однак така абстракція може стати плідною і ефективною, оскільки допомагає розкрити причинність кримінальних явищ як основи, на якій ґрунтується вся система соціальних явищ. Але коли причинний зв'язок розкритий, ми повинні знову повернутися до цілісної картини криміногенності, тобто впровадити вивчення причин у складну мережу взаємозалежностей. Усі форми причинного і функціонального зв'язку охоплюються одним поняттям детермінації. Детермінація – вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок та причинну зумовленість усіх явищ. Вона протистоїть індетермінізму, котрий заперечує загальний характер причинності.

Правовими факторами, що зумовлюють таку злочинність, є недоліки чинного законодавства, що не визначає цілісної системи заходів запобігання корупційній злочинності, не передбачає вплив на її причини та умови, а окремі чинні правові норми безпосередньо сприяють корупції. Також необхідно зазначити, що мають місце значні недоліки в діяльності правоохоронних орга-

нів щодо виявлення, розслідування та судового розгляду фактів вчинення корупційних злочинів. А саме це проявляється у відсутності системного підходу у процесах підготовки законопроектів (зокрема, аналізу стану і тенденцій корупції, врахування результатів досліджень у цій сфері тощо), що призводить до незадовільної якості підготовлених законопроектів або ж їх положення містять корупційні фактори.

Економічні фактори, що сприяють корупційній злочинності, зумовлені тривалою економічною кризою, яка призвела до значної деформації соціально-економічних відносин, а неефективний розподіл державного бюджету, особливо при виділенні державних замовлень та кредитів, не дає можливості ефективно реалізовувати соціальні та економічні програми [2, с. 32]. Головними причинами та умовами корупційної злочинності, є: нестабільна економічна ситуація в державі, нерозвиненість малого і середнього бізнесу; відсутність сприятливого режиму діяльності підприємств та підприємців, особливо щодо сплати податків, відрахувань до бюджету, одержання державної підтримки, кредитів тощо; непрозорість процесів роздержавлення власності, вирішення різних економічних і господарських питань, оцінки прибутків, обсягу податків, одержання пільг тощо, що створює умови їх вирішення за додаткову «винагороду» для службовця; зниження рівня життя громадян, що супроводжується безробіттям, невилплатою заробітної плати, позбавленням соціальних пільг, утворює соціальну основу детермінації злочинів, пов'язаних із задоволенням природних життєвих потреб населення; наявність суперечностей, коли на фоні збільшення кількості заможних і багатих людей, зростання їхніх прибутків багато державних службовців, наділених повноваженнями у забезпеченні умов для прибуткової діяльності, не мають навіть помірного достатку [3, с. 319]; масштабна криміналізація та тінізація економіки, значна деформація соціально-економічних умов життєдіяльності суспільства, наявність глибоких суперечностей у реалізації економічних потреб людей. Важливим фактором є і низька заробітна плата державних службовців (наприклад, соціально-бюджетна сфера).

Організаційно-управлінські чинники. Нинішня антикорупційна діяльність Української держави не адекватна сучасному стану корупції. Вона зводиться до маніпулювання змінами в законодавстві (що має вигляд його вдосконалення) й хаотичних дій із «вдосконалення» інституцій кримінальної юстиції (правоохоронних органів). Уже досить

тривалий досвід такої протидії в Україні свідчить про її малу результативність. Аналіз практики протидії корупції в Україні показує, що вона не заснована на адекватних уявленнях про причини та ключові проблеми поширення корупції, чільне місце серед яких посідають недоліки організаційно-управлінської діяльності.

Непрозорість системи державного управління, процесів вироблення політики та прийняття рішень на національному, регіональному й місцевому рівнях. Формування й закріплення в суспільній свідомості уявлення про державну систему як своєрідну «чорну скриньку», продукт діяльності якої є результатом дії непізнаних, часто ірраціональних, механізмів і процесів, є прямим наслідком її не транспарентності та мінімізації участі громадян у справах держави. За таких умов корупція стає органічним елементом державної системи, до того ж корупційні діяння стають невід'ємною сполучною ланкою між етапами процесів вироблення політики та прийняття рішень [2, с. 32].

Це проявляються в нерішучості та непослідовності виконання функцій і повноважень представниками різних гілок влади, у проведенні суспільних перетворень, безсистемному й нерішучому впровадженні демократичних засад у різні сфери суспільного життя і управління, гальмуванні реформи політичної системи, в підміні реальної антикорупційної політики антикорупційною риторикою та імітацією боротьби з корупцією показовими акціями тощо.

Позитивними зрушеннями на шляху запобігання корупції слід визнати:

1) запровадження системи електронного декларування;

2) створення системи антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК, ДБР, НП України, САП, АРМА, Антикорупційний суд);

3) криміналізацію незаконного збагачення та декларування недостовірної інформації;

4) появу вироків відносно топкорупціонерів – службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище.

Водночас загалом механізм запобігання корупції в Україні працює недостатньо ефективно. Про даний факт, зокрема, свідчать численні факти злочинної діяльності, повідомлені представниками медіа або виявлені правоохоронними органами, які так і не доведені до кінця у формі логічного завершення шляхом винесення обвинувального вироку суду. Звичайно, у певній частині випадків такі факти можуть не підтверджуватися, однак здебільшого за найбільш масштабні розкрадання

та інші зловживання службові особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не несуть справедливої міри покарання або ж взагалі не притягуються до кримінальної відповідальності [4, с. 44].

До таких організаційних факторів, які сприяють корупційній злочинності, Л. С. Анохіна [5, с. 74] пропонує відносити порушення в підборі і розстановці кадрів, порушення в організації та низьку якість контрольно-ревізійної діяльності, відсутність вимогливості з боку вищих службових осіб стосовно дотримання підлеглими правових норм службової діяльності, неналежні умови для виконання службових обов'язків на окремих ділянках. При цьому, зважаючи на організаційний характер даних факторів злочинності, вони мають усуватись, насамперед, на рівні організаційних форм діяльності відповідних інституцій. Запобігання організаційним факторам корупційної злочинності має зосереджуватись у напрямі підвищення якості роботи відповідних службових осіб і посилення відповідальності їх керівництва за точним й неухильним дотриманням приписів правових норм, що у свою чергу також вимагає забезпечення належного нормативного регулювання.

Соціально-психологічними факторами є нерозвиненість у значній частині службовців високого рівня громадянської свідомості, поширення корисливої спрямованості в діяльності державних службовців, їх готовності до порушення закону, норм моралі, професійної честі тощо. Професійна та моральна деформація частини керівників і службових осіб виявляється у вчиненні або поблажливому ставленні до порушень службових обов'язків, службової етики.

На особистісному рівні серед основних причин її виникнення необхідно визначити:

– наявність певної соціальної, емоційної чи моральної патології особистості;

– психологічну схильність до вчинення правопорушень;

– недосконалість (відсутність) належного особистісного супроводження в органах державної влади.

Залежно від джерел та умов буття людини як соціальної істоти сутність зовнішніх поведінкових форм потенційного корупціонера зумовлюється такими факторами: впливом на психіку соціуму, тобто мікро- та макросередовища; умовами соціалізації, тобто засвоєнням соціальних норм у процесі навчання і виховання; індивідуально-психологічними властивостями; біологічними засадами формування особистості.

Безумовно, що людина є біосоціальною істотою і частина її потреб – суто фізіологічні. Для ілюстрації звернемося до теорії А. Маслоу, яка часто називається пірамідою потреб або ж ієрархічною моделлю потреб людини. Це одна з найбільш відомих і популярних теорій мотивації (need theory чи hierarchy theory), викладена в його роботі «Motivation and Personality» (1954) [6].

Дуже тісно корислива мотиваційна сфера пов'язується з низьким рівнем правової культури та правосвідомості, зневагою до вимог законодавства, що нерідко поєднується зі стійкою переконаністю у прийнятності і доцільності задоволення власних інтересів. Крім цього, не слід залишати поза увагою дію такого вагомого фактора всієї корупційної злочинності як панівне в суспільстві моральне виправдання та підтримка корупції, що може створювати моральні умови тиску. Водночас такі обставини сприятливим чином позначаються на інтенсифікації впевненості службових осіб у своїй безкарності, що на рівні з такою умовою корупційної злочинності як неспроможність держави забезпечити повне і своєчасне правосуддя, створюють несприятливий фон детермінації корупційних злочинів. Щодо факторів, то вони також безпосередньо обумовлюються особою злочинця, а саме тією її рисою, що вона уповноважена на виконання організаційно-розпорядчих або інших владних функцій. Загалом причини вчинення злочинів у сфері службової діяльності можна звести до корисливої орієнтації особистості службової особи, а також «конформізму, схильності діяти під впливом інших осіб, уникнення прийняття самостійних рішень».

Таким чином, питання запобігання корупції серед державних службовців – серед нагальних викликів, що стоять перед сучасною Україною в умовах подолання національних загроз. І не

лише через узяті нею міжнародні зобов'язання в цій сфері, а передусім у зв'язку з тим, що корупція залишається головним стримувальним фактором соціально-економічного розвитку країни. Її наслідки – поступове знищення демократичних засад, зубожіння населення, нівелювання принципу соціальної справедливості. Високий рівень корупції підриває довіру населення до влади, перешкоджає налагодженню конструктивного її діалогу з громадськістю, шкодить іміджу нашої держави в колах світової спільноти. І лише рішучі дії з викорінення цього явища, формування в суспільстві нульової толерантності до всіх його виявів спроможні кардинально змінити ситуацію.

На нашу думку, необхідною умовою, яка дозволить скоординувати сферу земельних відносин на державному рівні, є закріплення за підрозділами Держгеокадастру України повноважень розпорядження землями, які розташовуються поза населеними пунктами. Визначення органу, який відповідатиме за відведення земельної ділянки, є одним із важливих важелів подолання економічної та екологічної кризи в державі, вдосконалення системи управління у сфері використання та охорони земельних ресурсів, унеможливлення здійснення порушень, зловживань, корупції.

Висновки. Отже, аналіз правового регулювання сфери земельних ресурсів дозволив дійти висновків, що в законах і підзаконних нормативно-правових актах міститься низка положень, які утруднюють діяльність оперативних підрозділів, що у свою чергу викликає необхідність внесення відповідних законодавчих змін, зокрема щодо: створення належних умов із зонування та інвентаризації земель; набуття права власності на землю; порядку визначення орендних ставок та оціночної вартості на землю; встановлення відповідальної особи за прийняття рішення.

Список літератури:

1. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діса-плюс, 2013. С. 114–115.
2. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко ; за ред. Ю. Г. Кальниша. Київ : Пріоритети, 2010. 88 с.
3. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. Л. Федоренка. Київ : Ліра-К, НАДУ, 2016. С. 319.
4. Вознюк А. А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 44–45.
5. Анохіна Л. С. Кримінологічні питання дослідження: детермінант хабарництва. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2007. Т. 20 (59). № 1. С. 73–76.
6. Maslow Abraham H. Motivation and personality, 2nd Ed. New York : Harper & Row, 2017. 369 p.

Nazymko Ye.S., Semenyshyna-Fihol B.M., Ponomarova T.I. CORRUPTION AS A DETERMINANT OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE ENVIRONMENT IN UKRAINE

The article examines individual determinants affecting the commission of criminal offenses against the environment in Ukraine. It is indicated that it is impossible to prevent criminal offenses committed in the field of land relations without studying their nature, essence, patterns of development, causes that reproduce them and negative consequences. Successful preventive work is possible only on the basis of scientifically based ideas about the causes of crime, in-depth disclosure of the conditions associated with crime in one or another area. Attention is drawn to the close relationship between criminal offenses against the environment and corruption offenses. The current anti-corruption activity of the Ukrainian state is not adequate to the current state of corruption. It boils down to manipulation of changes in legislation (which has the appearance of its improvement) and chaotic actions to “improve” criminal justice institutions (law enforcement agencies). Already quite a long experience of such opposition in Ukraine testifies to its low effectiveness. The analysis of the practice of countering corruption in Ukraine shows that it is not based on adequate ideas about the causes and key problems of the spread of corruption, among which the shortcomings of organizational and management activities occupy a prominent place. It is noted that a necessary condition that will allow coordination of the field of land relations at the state level is the establishment of powers to dispose of lands located outside populated areas by the units of the State Geocadastr of Ukraine. Determining the body that will be responsible for land allocation is one of the important levers for overcoming the economic and ecological crisis in the state, improving the management system in the field of land resources use and protection, and preventing violations, abuses, and corruption.

Key words: *officials, corruption, criminal offenses against the environment, land relations, criminal offence, criminal legislation, economic and environmental crisis, organizational and managerial activity.*